

*Manuel Castells: The Internet
Galaxy, Reflections on the
Internet, Business, and Society*

Oxford, Oxford University Press, 2001, str. 292

Eugen Pusić *

Prikaz

Uvod, "Mreža je poruka" (The Network is the Message), definira mrežu kao "skup međusobno povezanih čvorišta" i ističe njezine prednosti kao elastičnijeg oblika integracije u usporedbi s hijerarhijom. Takav je oblik i Internet. On je postao nužan za prilagodljivu globalnu ekonomiju, a pojedincu pruža slobodu i otvorenost komunikacije. Omogućila ga je mikroelektronička revolucija.

1. poglavlje: "Pouke iz povijesti Interneta", sažima razvitak Interneta od početaka u američkom resoru obrane kao ARPANET-a 1969. godine, preko konstrukcije odgovarajućih programa za prijenos (TCP/IP) i njihova postupnog usavršavanja, usavršavanja sistema UNIX i LINUX, nastanka firmi za pružanje usluga Interneta, nastanka "Svjetske mreže" (WWW - Worldwide Web) te programa za pretraživanje Interneta i kretanja u njemu. U tom je razvitku u početku američka država imala jaku ulogu, ali se Internet s vremenom privatizirao i internacionalizirao, tako da se danas može govoriti, u nekom smislu, o samoupravljanju korisnika Internetom.

2. poglavlje, "Kultura Interneta", opisuje četiri kategorije sudionika u Internetu: tehnomeritokratsku elitu znanstvenika i stručnjaka koji su u prvom redu nositelji neprestane inovacije tehnoloških temelja i

*Eugen Pusić, akademik, umirovljeni profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

oblika upotrebe mreže; "hakeri", tj. sudionici "u zajedničkoj kulturi stručnih programera i znalaca umrežavanja" (str. 41), osjećajno i gotovo ideološki vezanih uz Internet; sudionici širokih "virtualnih zajednica" korisnika te poduzetnici koji se koriste Internetom kao medijem elektroničke trgovine i drugih načina privrednog poslovanja.

3. *poglavlje*, "Elektronički poslovi (e-business) i nova ekonomija", pokazuje ulogu Interneta u ekonomiji, osobito u funkcioniranju globalnog financijskog tržišta. Godine 2000. u SAD je preko Interneta ostvaren trgovački promet od 400 milijardi dolara. Do 2003. očekuje se povećanje tog prometa na 3,7 bilijuna dolara godišnje samo u SAD, a na 6 bilijuna dolara u svijetu. Godine 2000. bilo je na Internetu 550 milijardi dokumenata, a taj opseg raste za 7,3 milijuna stranica dnevno. Širenje Interneta bilo je uvjet za nastanak novog glavnog oblika privredne organizacije, umreženog poduzeća. Taj oblik omogućuje elastičnost u pogledu opsega operacija, brzo međusobno povezivanje, prilagodljivo upravljanje, individualizaciju proizvoda. Najvažnija je uloga Interneta u globalnim financijskim transakcijama, koje su izvor nepostojanosti i naglih, teško predvidivih promjena u svjetskom gospodarstvu, dakle novog oblika ekonomskih kriza u globalnoj umreženoj ekonomiji. Upravljanje putem Interneta zahtijeva visokokvalificiranu radnu snagu te pridonosi raslojavanju radnika na one koji sami određuju program svoga rada, tzv. samoprogramirane (selfprogrammed), i one koji rade po tuđim uputama, tzv. zamjenjivu radnu snagu (generic labor). Internet omogućuje povezivanje samoprogramiranih radnika, tako da se "odljev mozgova" iz siromašnijih sredina pretvara u "cirkulaciju mozgova" Internetom, bez obzira na njihovo geografsko boravište. Proizvodnost gospodarstva ovisi o inovacijama, a one su posljedica informacija i njihova kreativnog korištenja putem Interneta.

4. *poglavlje*, "Virtualne zajednice i umreženo društvo", polazi od definicije zajednice kao "mreže međusobnih veza koje pružaju druženje, podršku, informacije, osjećaj pripadnosti i društveni identitet" (127). Internet omogućuje nastanak takvih zajednica; 85% cjelokupne upotrebe Interneta čini elektronička pošta. Nova teh-

nologija komunikacije otvara dilemu između rascjepkanosti društva s izoliranim pojedincima, tzv. kibernetičke balkanizacije, i uklapanja slobodnih i ravnopravnih pojedinaca u mreže, u nov oblik društvenosti obilježen načelom "umreženog individualizma". Zajednice koje na taj način nastaju nisu povezane osobito intenzivnim vezama i najčešće su privremene, ali se mogu uspostaviti bez obzira na geografsku udaljenost. Razvitak ljudskih odnosa teži prema nekoj kombinaciji između fizičkog kontakta i povezanosti putem Interneta.

5. poglavlje, "Politika Interneta I: mreže kompjutera, civilno društvo i država", polazi od shvaćanja da se "društva mijenjaju kroz sukob, a da se njima upravlja politikom" (137).

Izraz je toga nova dinamika socijalnih pokreta, za koje Internet predstavlja neku vrstu "elektroničke agore". Pokreti nastaju u prvom redu oko kulturnih vrijednosti, oni djeluju novim stilom, nisu usmjereni na osvajanje političke vlasti, već na utjecaj na javno mišljenje, a po pravilu globalnog su značaja. Kompjuterske mreže u lokalnim zajednicama otvorile su nove mogućnosti sudjelovanja građana u javnim odlukama, kao što je Internet uopće moćno sredstvo ostvarivanja i jačanja demokracije interakcijom između građana i njihovih predstavnika, dok ostaje otvoreno pitanje u kojoj mjeri narod zaista kontrolira elektroničku agoru. Internet mijenja i uvjete ratovanja time da, s jedne strane, otvara mogućnost smetanja protivničkih informacijskih mreža, a s druge podupire razvitak nove borbene taktike "rojenja" (swarming), gdje male dobro naoružane skupine djeluju na temelju ažurnih informacija o vlastitom i protivnikovom položaju.

6. poglavlje, "Politika Interneta II: privatnost i sloboda u kibernetičkog prostoru", opisuje kako je Internet otvorio novu frontu u stalnoj borbi između slobode građana i njihove kontrole od vlasti i drugih moćnika. U obrani od tzv. kibernetički kriminala, a osobito u obrani vlasničkih prava nad kompjuterskim programima, razvijen je niz tehnika koje omogućuju identifikaciju sudionika u Internetu. U SAD se na 92% matičnih mjesta na svjetskoj mreži (websites) prikupljaju podaci o onima koji su posjetili to mjesto. Ti se podaci koriste za ciljeve ekonomske propagande, pa se u tu svrhu i prodaju pojedincima

interesentima, kao i za ciljeve zaštite intelektualnog vlasništva. Međutim, kontrola se u globalnim razmjerima može provesti samo suradnjom među mnogim državama, a tom suradnjom države neizbježno ustupaju jedan dio svoje suverenosti. S druge strane, stalno se usavršava i tehnika izbjegavanja takvog nadzora, u prvom redu pomoću kodiranja podataka koji se prenose.

7. *poglavlje*, "Multimedija i Internet: hipertekst umjesto konvergenije", obrađuje povezivanje raznovrsnih medija javnog priopćavanja s Internetom u jedinstvenu interaktivnu mrežu. Posebno je pri tome značajno prenošenje putem Interneta muzičkih programa, videoigara, novina, enciklopedija, udžbenika, znanstvenih i stručnih časopisa, ali i pornografije. Ipak, pokušaji stvaranja jedinstvene interaktivne mreže medija i Interneta za sada nisu uspjeli, oni su povezani jedino putem "hiperteksta u našim glavama". Najbolje šanse da se u budućnosti ostvari takva interakcija postoje na području umjetnosti.

8. *poglavlje*, "Geografija Interneta; umrežena mjesta", polazi od toga da je Internet sastavljen od mreže, čvorišta u mreži te tijekom informacija koje njima protječu. Među čvorištima postoje mnogostruke veze, a tijekomve informacija određuju tzv. elektronički usmjerivači (routers) prema utvrđenoj podjeli pojasa frekvencija. Od 378 milijuna korisnika Interneta (procjena iz mjeseca rujna 2000), 161 milijun bio ih je u Sjevernoj Americi, 105 milijuna u Europi, 90 milijuna u Aziji i u području Pacifika, 15 milijuna u Latinskoj Americi, 2,4 milijuna na Srednjem istoku, 3,11 milijuna u Africi. Brzinu razvoja mreže pokazuje podatak da je 1996. godine bilo ukupno tek 45 milijuna korisnika Interneta na svijetu. Proizvodnja opreme za Internet koncentrirana je u malom broju transnacionalnih pouzeca, kao što je kompleks Silikonske doline u Kaliforniji, Ericsson u Švedskoj, Nokia u Finskoj, NEC u Japanu te ATT, IBM, Microsoft, Cisco u SAD, pored Siemens i Phillipsa. Od matičnih domena Interneta 50% ih je smješteno u SAD, 8,6% u Njemačkoj, 8,5% u Velikoj Britaniji, 3,6% u Kanadi, 2,5% u Južnoj Koreji, 2,1% u Francuskoj, a u svim drugim zemljama ispod 2% (Japan 1,6%). Petina svih domena locirana je u pet najvećih gradova svijeta, ali unutar gradova - koji u sebi

koncentriraju znanje, inovaciju, kulturu, ekonomiju, pa sinergijske efekte međudjelovanja svih aktivnosti - postoji izrazita diferencijacija između onih dijelova koji funkcioniraju kao globalno-lokalna čvorišta Interneta i kvartova koji nisu uključeni u mrežu.

9. poglavlje, "Digitalna razdjelnica u globalnoj perspektivi", suočava se s problemom porasta nejednakosti među ljudima prema tome jesu li uključeni u globalnu interakciju preko Interneta ili su iz nje isključeni. Autor navodi primjer SAD gdje je godine 2000. 44,6% stanovništva u dobi višoj od tri godine bilo priključeno na Internet. Međutim, taj prosjek pokriva značajne razlike u priključenosti po imovnom stanju, zaposlenosti, godinama života (mlađi priključeni mnogo većim postotkom), gradskom ili seoskom boravištu i po etničkoj pripadnosti (crnci i Latinomerikanci znatno manje od bijelaca i Azijata). Ipak, te se razlike, osim onih među etničkim skupinama, s vremenom smanjuju kako pojeftinjuje oprema. Praktički sve su američke škole priključene na Internet, ali obrazovanje učitelja i primijenjene didaktičke metode zaostaju za mogućnostima koje pruža tehnologija. Općenito se može reći da u SAD "digitalna razdjelnica" pojačava socijalne razlike koje inače postoje među ljudima.

Digitalna razdjelnica u svjetskim razmjerima proizlazi već iz podataka u vezi s geografskom raspodjelom korisnika Interneta (8. poglavlje). U pogledu razlike prema imovnom stanju, u SAD je u skupini s najvišim prihodima priključeno 82%, a u najsiromašnijoj skupini 26%, dok je u Europi taj odnos 51% prema 7%. Broj korisnika Interneta u svijetu povećao se od 1997. do 2000. godine četiri puta. Manje razvijeni napreduju razmjerno brže od razvijenijih, ali je njihov položaj u svjetskoj usporedbi ipak sve slabiji. Tome pridonose i jezične poteškoće: 78% svih matičnih mjesta na Internetu je na engleskom.

Razlike između razvijenih i nerazvijenih u cjelini se produbljuju. Razmjerno je lako isključiti pojedina područja ako više nisu u stanju pridonijeti nešto što bi globalnoj ekonomiji bilo zanimljivo. Svaka kriza, prouzročena nepostojanošću svjetskih financijskih tijekova, nerazvijene pogada više nego razvijene i sve veći dio njihova stanovništva gura u tzv. neformalnu ekonomiju, u rad na crno, bez

ikakve regulacije i zaštite, dovodi do masovnog napuštanja poljoprivrede i do seljenja u gradove koji nisu kadri primiti tu navalu, do urušavana minimalnih sustava socijalne sigurnosti u manje razvijenim zemljama, do širenja globalne kriminalne ekonomije kao često jedine alternative za isključene. Nadalje, države koje nisu u stanju suzbiti porast kriminala niti zajamčiti minimalnu socijalnu sigurnost svima gube legitimnost, a to opet povećava vjerojatnost nastajanja nereda i nasilja širih razmjera, od razbojničkih bandi do građanskih ratova. Taj tragični razvitak nije, naravno, neposredna posljedica priključenosti Internetu odnosno odvojenosti od njega; Internet je tu samo mjerilo stanja kojem su pridonijeli drugi uzroci.

Ipak se može ustvrditi da je u naše vrijeme razvitak bez Interneta usporediv s industrijalizacijom bez elektrike. A čitav je globalni razvitak tako daleko uznapredovao da je presječena mogućnost drugačijeg izbora, tj. nitko se više ne može povući na alternativu sporijeg, ali mirnijeg razvoja. Jedino što preostaje jest razviti pravu svjetsku ekonomiju u kojoj bi zajedničke vrijednosti, poduprte legitimnim i efikasnim političkim institucijama, bile temelj zajedništva čitavog čovječanstva.

Zaključak, "Izazov umreženog društva", ukazuje na opću nelagodnost koja je zahvatila današnji svijet. Njezini su uzroci: neizvjesnost s novim, s mogućnostima slobode koje ono sadrži; zatim prijetnja isključivanjem iz globalnih procesa ubrzanog razvitka zbog neadekvatnog obrazovanja, neučinkovitih metoda regulacije, pa i posve nereguliranog tržišta; nesigurnost zaposlenja i položaja na radu; sve urgentniji problemi okoliša, rizici koje donosi samo napredovanje znanosti (npr. genetski inženjering); korumpiranost politike. Od današnjeg društvenog instrumentarija pomoću kojeg bismo se mogli nositi s takvom situacijom, ipak jedino države raspolažu dovoljnim potencijalom za akciju. Ali države temeljito reformirane, pretvorene u regulativne mreže.

*

Ova je knjiga Manuela Castellsa objavljena u kolovozu 2001. godine, pa iako se u mnogome nadovezuje na njegov magnum opus,

Informacijsko doba: ekonomija, društvo i kultura, sadrži i nove podatke i nova razmišljanja. Temeljno uvjerenje Castellsa, da su tehnološka revolucija u mikroelektronici i njezine reperkusije na način razmjene informacija među ljudima osnovni pokretač dubokih promjena kroz koje ljudsko društvo danas prolazi, prožima i ovu knjigu. Pa ako to temeljno uvjerenje zahtijeva određeno kritičko promišljanje, sličnu kritiku izaziva i ova knjiga: možda je mreža kompjuterske povezanosti diljem svijeta, koju predstavlja Internet, ipak samo jedan od oblika u kojem se izražava povećanje gustoće komuniciranja među ljudima, a nije uzrok i ishodište tog procesa.

Međutim, i pored te rezerve, prikaz Interneta i njegovih posljedica je impresivan. Mreža svjetske ekonomije s globalnim financijskim tržištem na vrhu nov je način kombiniranja suradnje i sukoba u ljudskoj interakciji. U usporedbi s institucijom tržišta kakvo poznajemo otprije, ono je novo utoliko što je u svom vrhu stvorilo novu načelnu nepredvidivost. Nepredvidivost klasičnog tržišta neutralizirala je državna regulacija. Nepredvidivost globalnih financijskih transakcija nema za sada svoje regulativne protuteže, a mnogo su osjetljivije na nemjerljive utjecaje, kao što su neprovjerene vijesti, govorkanja, panike i sl. Ta je nepredvidivost ujedno mnogo dalekosežnija po svojim posljedicama i može zahvatiti istodobno velik broj nacionalnih privreda, kako je pokazao primjer nedavne financijske krize na azijskom istoku. Umreženi oblik organizacije više poduzeća te timovi i radne skupine kao oblici organizacije rada unutar pojedinog poduzeća dovode u pitanje klasičnu hijerarhiju. Oni su nova kombinacija ovisnosti i neovisnosti, za razliku od jednostrane ovisnosti duž hijerarhijske ljestvice.

Dakle, u odnosu prema temeljnim obilježjima ljudske interakcije: prema dvoznačnosti ishoda interakcije u suradnji i sukobu te prema povezanosti ovisnosti i težnje prema neovisnosti nastala je nova situacija. Toj situaciji pridonosi revolucija u načinu komuniciranja, izražena u Internetu. Ta je revolucija, zapravo, tek započela. Danas je teško predvidjeti sve posljedice njezina razvitka u budućnosti, ali da će ona duboko obilježiti način života i rada budućih generacija, u to već danas ne može biti sumnje.

Takav se zaključak nameće na temelju Castellsova teksta. Možda on može pomoći da se bavljene zakonitostima ljudske interakcije, dakle ljudske društvenosti uopće, nastavi na novoj razini, u novome povijesnom kontekstu. Da bismo kroz usporedno promatranje dužeg povijesnog razvitka, zajedno s tim najnovijim obratom, jasnije razabrali ono što je konstantno u tom razvitku i pouzdanije razlikovali te konstante od onoga što je specifično za pojedinu epohu.